

Wzorcowe ogólne warunki ubezpieczeń jako instrument wspierania rynku ubezpieczeń środowiskowych

Malwina LEMKOWSKA¹
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Streszczenie. Dyrektywa 2004/35/WE w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu obliguje państwa członkowskie do podejmowania środków zachęcających do rozwijania instrumentów i rynków zabezpieczeń finansowych w celu umożliwienia podmiotom gospodarczym wykorzystania gwarancji finansowych, które obejmowałyby ich obowiązki powstałe na mocy dyrektywy. W praktyce gospodarczej, w odpowiedzi na powyższe wezwanie, kilka państw zdecydowało się na opracowanie modelowych wzorców ubezpieczenia środowiskowego (Niemcy, Austria, Szwajcaria). Celem opracowania jest analiza przesłanek, a także zagrożeń tworzenia i stosowania wzorcowych ogólnych warunków na europejskim rynku ubezpieczeń środowiskowych oraz zbadanie zasadności ich opracowania dla pokrycia ryzyka środowiskowego. Autorka pokazała znaczenie standardowych wzorców dla transparentności rynku, likwidacji zjawisk asymetrii informacji i barier wejścia, rozwoju rynku koasekuracji i reasekuracji ryzyka, a także poziomu konkurencji rynkowej. Wykazała, że podstawowe zagrożenia identyfikowane w związku ze stosowaniem modelowych wzorców mogą być wyeliminowane przez odpowiedni proces ich opracowywania, z udziałem szerokiego kręgu interesariuszy. W artykule dowiedziono, że ryzyko środowiskowe szczególnie nadaje się, aby opracowywać warunki jego pokrycia w postaci modelowego wzorca. Jest to ryzyko nowe (w ujęciu gospodarczym), niechętnie obejmowane ochroną przez ubezpieczycieli, wielowariantowe i słabo uświadamiane przez potencjalnych nabywców ochrony.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia środowiskowe, modelowe ogólne warunki ubezpieczenia.
Kody JEL: G22, Q50, K21.

1. Wstęp

Problematyka wzorców umownych w ubezpieczeniach była i nadal jest przedmiotem zainteresowania wielu naukowców, różnych instytucji oraz organizacji rynku ubezpieczeniowego, ubezpieczycieli, a także ubezpieczonych, ubezpieczających i pozostałych stron stosunku ubezpieczenia. Głównym przedmiotem zainteresowa-

¹ Kontakt z autorem: Malwina Lemkowska, Katedra Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Aleja Niepodległości 10, 61-875, Poznań, Polska, e-mail: malwina.lemkowska@ue.poznan.pl.

nia analityków są zagadnienia ochrony tej strony umowy ubezpieczenia, która pozostaje bez wpływu na kształt klauzul ogólnych warunków. Pod tym względem polski rynek ubezpieczeń osiągnął w minionych latach wiele, a jakość o.w.u. oceniana w tej perspektywie uległa znacznej poprawie [Orlicki 2011, s. 75].

Kontynuując prace związane z tym tematem, warto podjąć również problematykę wzorców umownych w nieco innym – szerszym – wymiarze. Jakość ogólnych warunków (i pośrednio jakość produktu ubezpieczenia) jest determinowana przez wiele czynników [Iwko 2013, s. 81-82]. Niektóre z nich mogą być pozytywnie wzmocnione poprzez opracowanie i stosowanie na rynku wzorcowych o.w.u.

Szczególnie interesująca poznawczo wydaje się analiza tego zagadnienia w obszarze ubezpieczeń nowych, nierozpoznanych, wręcz problematycznych dla rynku. Do takiej kategorii – w świetle wciąż ewoluującego prawa środowiskowego – należą ubezpieczenia środowiskowe. Celem opracowania jest zatem analiza przesłanek, a także zagrożeń tworzenia i stosowania wzorcowych ogólnych warunków na europejskim rynku ubezpieczeń środowiskowych oraz zbadanie zasadności ich opracowania dla pokrycia ryzyka środowiskowego.

Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu (Dz. Urz. UE L 143/56 z dnia 30 kwietnia 2004 r., dalej: dyrektywa ELD) zobligowała państwa członkowskie do podjęcia środków w celu zachęcenia do rozwijania instrumentów i rynków zabezpieczeń finansowych, tak by umożliwić finansowanie działań zapobiegawczych i naprawczych w sytuacji, gdy dojdzie do szkody w środowisku naturalnym (art. 14 dyrektywy ELD). Postulat ten tylko częściowo realizowany jest przez organy administracji publicznej. Większość podejmowanych działań ma charakter inicjatywy uczestników rynku finansowego i stanowi odpowiedź na nowy reżim odpowiedzialności za szkody środowiskowe i ukonstytuowanie się zasady „zanieczyszczający płaci”. W efekcie działań powstało dużo rozmaitych rozwiązań rynkowych. Dla przykładu we Francji, Hiszpanii, Portugalii, Szwajcarii i we Włoszech aktywną działalność podjęły poole ubezpieczeniowe obejmujące ochroną ryzyko środowiskowe [European Commission 2013a, s. 123; Bell 2014, s. 7; Insurance Europe 2014, s. 4]. Niektóre państwa zdecydowały się na wprowadzenie obowiązkowych ubezpieczeń środowiskowych (Bułgaria, Czechy, Grecja, Węgry, Portugalia, Rumunia, Słowacja i Hiszpania [European Commission 2013a, s. 34]). Jednocześnie rozwijały się dwa typy produktów obejmujących ryzyko odpowiedzialności za szkody środowiskowe, która ma podstawy w cytowanej dyrektywie. Po pierwsze, tradycyjne ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ogólnej poszerzono o odpowiedzialność środowiskową typu administracyjnego (tak postąpiły np. Niemcy). Po drugie, powstały samodzielne produkty ubezpieczenia odpowiedzialności środowiskowej (np. w Wielkiej Brytanii [Insurance Europe 2013a, s. 16]). W niektórych systemach krajowych opracowano modelowe ogólne warunki ubezpieczeń odpowiedzialności środowiskowej (Niemcy, Szwajcaria [Bell 2013, s. 12], Austria [Hufler 2013, s. 3]).

Badania stanu rynku ubezpieczeń środowiskowych przeprowadzone na zlecenie Komisji Europejskiej wykazują wciąż rosnącą pojemność sektora ubezpieczeń dla ryzyka środowiskowego [European Commission 2016, s. 61]. Główną barierą dla rozwoju rynku jest natomiast ograniczona świadomość ubezpieczeniowa potencjalnych zanieczyszczających, co przekłada się na niski poziom popytu na ochronę ubezpieczeniową. Badacze odnotowują znaczne zróżnicowanie stopnia rozwoju rynków poszczególnych państw członkowskich i wskazują na konieczność intensyfikacji działań stymulujących wzrost tych rynków, w szczególności w europejskich krajach rozwijających się [Insurance Europe 2014, s. 5; European Commission 2016, s. 61]. W tym kontekście wciąż aktualna jest dyskusja nad wyborem instrumentów wzmacniających rynki, wśród których znajdują się modelowe ogólne warunki ubezpieczenia.

Ryzyko środowiskowe, w szczególności ryzyko odpowiedzialności środowiskowej, jest silnie determinowane regulacjami poszczególnych państw członkowskich². Harmonizacja na szczeblu unijnym obejmuje swym zakresem tylko wybrane szkody środowiskowe (szkody w powierzchni ziemi, w wodach, w gatunkach chronionych i siedliskach naturalnych). Jednocześnie odnosi się ona wyłącznie do odpowiedzialności administracyjnej sprawców, pozostawiając kwestię stosunków prywatnoprawnych reżimom krajowym [Górski 2008, s. 22-23]. Choć analizy instytucji europejskich i postulaty tworzenia narzędzi rozwoju rynku ubezpieczeń środowiskowych koncentrują się na jego zharmonizowanej części, to jednak problematykę modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia warto rozważać szerzej, w kontekście regulacji poszczególnych krajów.

2. Wzorcowe ogólne warunki ubezpieczeń – eksplikacja pojęcia i zastosowanie

2.1. Uwarunkowania prawne

Współpraca horyzontalna wydaje się być wyróżnikiem definicyjnym modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia. Zagadnienie standardowych wzorców jest najczęściej analizowane w literaturze przedmiotu w kontekście blokowych wyłączeń niektórych rodzajów porozumień między ubezpieczycielami spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję. Już w 1991 r. Rada Unii Europejskiej wydała rozporządzenie Rady (EWG) nr 1534/91 z dnia 31 maja 1991 r. w sprawie stosowania art. 85 ust. 3 Traktatu do niektórych kategorii porozumień, decyzji i praktyk uzgodnionych w sektorze ubezpieczeniowym (Dz. Urz. UE L 143/1 z dnia 7 czerwca 1991 r.), które uprawniało Komisję Europejską do stanowienia aktów wyłączających określone porozumienia towarzystw ubezpieczeniowych spod zakazu konkurencji. Wskazano sześć obszarów współpracy, które mogą potencjalnie być przedmiotem wyłączeń: ustalanie podstaw taryf składek na podstawie wspólnie opracowanych danych statystycznych lub liczby zgłoszonych roszczeń; ustalanie standardów ogólnych warunków ubezpieczeń; wspólne ubezpieczanie od pewnych typów ryzyka;

² Prawna definicja szkody jest determinantą produktów ubezpieczeń środowiskowych [Lemkowska 2016, s. 55-78 i literatura tam cytowana].

zaspokajanie roszczeń; badanie i zatwierdzanie urzędów zabezpieczających; opracowywanie rejestrów i informacji dotyczących zwiększonych ryzyk, o ile prowadzenie tych rejestrów i obsługa informacji będą realizowane z zachowaniem właściwej ochrony poufności. W 1992 r. Komisja skorzystała z tych uprawnień i w rozporządzeniu nr 3932/92 wyłączyła spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję cztery z wyżej wskazanych sześciu typów współpracy³. Kolejny akt prawny (rozporządzenie Komisji (WE) nr 358/2003 z dnia 27 lutego 2003 r. w sprawie stosowania art. 85 ust. 3 Traktatu w odniesieniu do niektórych kategorii porozumień, decyzji i praktyk uzgodnionych w sektorze ubezpieczeniowym (Dz. Urz. UE L 53/8 z dnia 28 lutego 2003 r.)) – podtrzymując wcześniejsze wyłączenia – uszczegółowił ich zakres⁴ oraz dodał punkt dotyczący wspólnego opracowywania i rozpowszechniania niewiążących wzorów ilustrujących zyski, które mają zostać osiągnięte z umowy ubezpieczenia obejmującej elementy kapitalizacji.

Art. 1 rozporządzenia nr 358/2003 określił pojęcie „standardowe warunki ubezpieczenia” jako niewiążące warunki przygotowane wspólnie na mocy porozumienia, do którego przystąpiły przynajmniej dwa przedsiębiorstwa sektora ubezpieczeniowego. Warunki podlegające wyłączeniu spod zakazu porozumień musiały dodatkowo być opracowywane i rozpowszechniane z wyraźnym oświadczeniem, że nie są wiążące i ich używanie w żaden sposób nie jest zalecane; wskazania, że uczestniczące przedsiębiorstwa mają swobodę w oferowaniu klientom odmiennych warunków ubezpieczenia; dostępności dla każdej zainteresowanej osoby na zwykły wniosek (art. 5 rozporządzenia). Ponadto zdefiniowany został szereg kryteriów negatywnych, których zaistnienie wyłączało dane porozumienie ubezpieczycieli spod regulacji i sprawiało, że podpadało ono pod zakaz porozumień naruszających konkurencję. Kryteria te dotyczyły w szczególności zakazu określania wysokości składek, odszkodowań i świadczeń oraz wielkości udziału własnego. Ponadto obejmowały zakaz naruszania interesów klientów towarzystw ubezpieczeniowych oraz nie dopuszczały do restrykcyjnego wytyczania granic ubezpieczonego ryzyka w standardowych warunkach ubezpieczenia (art. 6 rozporządzenia).

W 2010 r., po rewizji stosowania rozporządzenia z 2003 r., Komisja kolejnym aktem prawnym istotnie ograniczyła zakres dopuszczalnych wyłączeń porozumień ubezpieczycieli spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję. W mocy pozostały jedynie te dotyczące kalkulacji przeciętnego kosztu ubezpieczenia od określonego rodzaju ryzyka w przeszłości, tworzenia tabel śmiertelności oraz tabel pokazujących częstotliwość chorób, wypadków i kalectwa w związku z ubezpieczeniem obejmującym element kapitalizacji oraz wspólnego przeprowadzania ba-

³ Poza wyłączeniem pozostały porozumienia z zakresu zaspokajania roszczeń i opracowywania rejestrów i informacji dotyczących zwiększonego ryzyka (rozporządzenie Komisji (EWG) nr 3932/92 z dnia 21 grudnia 1992 r. w sprawie stosowania art. 85 ust. 3 Traktatu w odniesieniu do niektórych kategorii porozumień, decyzji i praktyk uzgodnionych w sektorze ubezpieczeń, Dz. Urz. WE L 398/7 z dnia 31 grudnia 1992 r.).

⁴ Obszar ustalania wspólnych podstaw taryf składek został dookreślony jako kalkulacja przeciętnego kosztu ubezpieczenia od określonych ryzyk w przeszłości oraz opracowywania i rozpowszechniania tabel śmiertelności oraz tabel pokazujących częstotliwość chorób, wypadków i kalectwa.

dań dotyczących prawdopodobnego wpływu ogólnych okoliczności, zewnętrznych w stosunku do zainteresowanych przedsiębiorstw, na częstotliwość lub skalę przyszłych roszczeń dla danego ryzyka lub kategorii ryzyka albo na rentowność różnych rodzajów inwestycji, a także wspólnego ubezpieczenia od określonej kategorii ryzyka w formie koasekuracji lub koreasekuracji (rozporządzenie Komisji (UE) nr 267/2010 z dnia 24 marca 2010 r. w sprawie stosowania art. 101 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do niektórych kategorii porozumień, decyzji i praktyk uzgodnionych w sektorze ubezpieczeniowym (Dz. Urz. UE L 83/1 z dnia 30 marca 2010 r.), art. 2, 5).

Rezygnacja Komisji z wyłączenia dla standardowych warunków ubezpieczeń rozpoczęła w doktrynie dyskusję dotyczącą dopuszczalności i zasadności ich tworzenia w nowych warunkach prawnych. Problematyka dopuszczalności porozumień ubezpieczycieli w procesie tworzenia i rozpowszechniania modelowych wzorców w świetle nowego ustawodawstwa europejskiego została zauważona i opisana zarówno w literaturze polskiej [Orlicka 2010, s. 21-33; Orlicka, Orlicki 2015, s. 165-187], jak i zagranicznej – ze szczególnym zaangażowaniem autorów niemieckich, co można tłumaczyć doniosłością tego zagadnienia dla tego właśnie rynku [Gruber 2011, s. 480-491; Thunissen 2012, s. 646-654]. Z konkluzji badaczy wynika dopuszczalność przygotowania i rozpowszechniania modelowych wzorców przy zachowaniu określonych warunków i z dużo większymi wymaganiami dotyczącymi dowodów spełnienia tych warunków, niż to było wymagane w poprzednim reżimie prawnym. Analiza wymagań stawianych standardowym warunkom ubezpieczenia w rozporządzeniach poprzedzających obecnie obowiązujące, a także badanie aktów *soft law* (wytyczne w sprawie stosowania art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do horyzontalnych porozumień kooperacyjnych (Dz. Urz. UE C 11 z dnia 14 stycznia 2011 r.)) prowadzą do wniosku, że dopuszczalne są standardy niewiążące formalnie i materialnie (faktycznie), dostępne (nieodpłatnie), przygotowane w otwartym i przejrzystym procesie ich opracowywania, pozbawione tzw. klauzul czarnych (wskazanych wyżej kryteriów negatywnych) [Orlicka, Orlicki 2015, s. 178-186]. Autorzy niemieccy wysuwają na plan pierwszy zagrożenie dla konkurencji, jakie może powstać na skutek opisu w modelowych warunkach centralnych elementów produktu, i sugerują, że najmniej kontrowersyjne (w kontekście prawnej dopuszczalności budowania standardowych wzorców) jest przygotowanie bądź to szerokiego katalogu klauzul uwzględniającego możliwe zróżnicowanie produktu [Gruber 2011, s. 491], bądź też kilku proponowanych wariantów centralnych atrybutów produktu [Thunissen 2012, s. 655].

Pomimo – uznanej przez doktrynę – dopuszczalności tworzenia modelowych wzorców wycofanie ich z zakresu wyłączeń grupowych oznacza dla zakładów ubezpieczeń trudności dowodowe w procesie indywidualnej oceny porozumienia pod kątem wymagań uzasadniających wyłączenie go spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję. Z ekonomicznego punktu widzenia trudności te oznaczają konieczność ponoszenia dodatkowych kosztów przeprowadzenia stosownej argumentacji prawnej i czasochłonność tej procedury. Nakłady te – z dużym prawdopodobieństwem

– przerzucane na popytową stronę rynku, mogą niweczyć przewidywane korzyści z tworzenia modelowych wzorców do tego stopnia, że zniechęcą potencjalne strony porozumienia do działania [Marsh Group 2008, s. 1]. Osłabienia zainteresowania współpracą należy spodziewać się przede wszystkim po stronie dużych ubezpieczycieli, którzy nie napotykają barier w tworzeniu wzorców indywidualnych. W efekcie, z jednej strony umocniona zostanie przewaga konkurencyjna dużych ubezpieczycieli, z drugiej natomiast nasili się problem naśladownictwa warunków przygotowanych przez liderów rynku, co w niektórych przypadkach może prowadzić do nieadekwatności produktów ubezpieczeniowych do potrzeb odbiorców (np. transgraniczne kopiowanie klauzul przygotowanych w innych warunkach prawnych).

2.2. *Aspekty praktyczne zastosowania standardowych warunków ubezpieczenia*

Choć stosowanie ogólnych warunków ubezpieczeń jest w sektorze ubezpieczeniowym zjawiskiem powszechnym na skalę światową, to opracowywanie modelowych wzorców dotyczy tylko niewielu państw. Trudno jednocześnie wskazać atrybuty modelowych wzorców, ponieważ spotykamy je zarówno na rynku niemieckim czy austriackim, z bogatą historią nadzoru materialnego nad ogólnymi warunkami ubezpieczeń, jak i w Holandii i Wielkiej Brytanii, gdzie od lat realizowany był jedynie nadzór finansowy nad instytucjami ubezpieczeniowymi. Zupełny brak doświadczenia w tworzeniu standardowych wzorców mają zarówno względnie słabo rozwinięte rynki ubezpieczeniowe Unii Europejskiej, tj. Węgry, Słowacja oraz Polska, jak i Portugalia czy Norwegia. Norwegian Financial Services Association raportuje, że w tym kraju podjęte zostały próby wprowadzania standardowych ogólnych warunków ubezpieczeń, ale nie spotkały się z zainteresowaniem ze strony zakładów ubezpieczeń [FNH 2008, s. 1]. Dla pełnego zobrazowania analizowanego zagadnienia powyższe stwierdzenie trzeba skonfrontować z dużym zainteresowaniem, jakim wzorce te cieszą w krajach, gdzie zostały opracowane – i to zarówno ze strony dużych ubezpieczycieli, obsługujących klientów instytucjonalnych⁵, jak i małych zakładów⁶. Stosowanie modelowych wzorców zależy zatem od zestawu indywidualnych cech krajowych rynków ubezpieczeń i ich doświadczenia w zakresie współpracy horyzontalnej ubezpieczycieli.

Równie zróżnicowana i trudna do analizy jest struktura produktowa wykorzystywanych w praktyce standardowych warunków ubezpieczeń. Modelowe wzorce stosowane są zarówno w ubezpieczeniach dużego ryzyka, w tym w produktach ubezpieczenia morskiego, lotniczego, czy środowiskowego [Lloyd's Market Association 2008, s. 17; RSA Insurance Group 2008, s. 4], jak i w obszarze prostych i niskowartościowych produktów skierowanych do podmiotów indywidualnych. Zrzeszenie underwriterów Lloyd's (LMA – *Lloyd's Market Association*) raportuje, że główny

⁵ Opis rynku londyńskiego [QBE Insurance Europe 2008, s. 2].

⁶ Wirtschaftskammer Österreich donosi, że głównie dzięki horyzontalnej współpracy przy opracowywaniu modelowych ogólnych warunków ubezpieczeń na rynku austriackim utrzymują się mali ubezpieczyciele [WKO 2008, s. 1].

nacisk na opracowanie modelowych wzorców dotyczy ubezpieczeń morskich i lotniczych [Lloyd's Market Association 2008, s. 5]. Jednocześnie jednak wskazuje, że łączna liczba przygotowanych przez nich standardowych warunków to 234, z tego aż 86 to kompletne wzorce umowne, a pozostała liczba dotyczy jedynie modelowego brzmienia pojedynczych klauzul [Lloyd's Market Association 2008, s. 19]. Na rynkach o dużych tradycjach nadzoru materialnego podkreśla się, że zdecydowana większość działalności ubezpieczeniowej jest wspierana poprzez opracowywanie standardów umów. Niemieckie zrzeszenie ubezpieczycieli wskazuje, że nie podejmuje się horyzontalnej współpracy w zakresie przygotowania modelowych wzorców jedynie w sytuacjach, gdy warunki ubezpieczeń zostały zdeterminowane szczegółowymi regulacjami prawnymi czy postanowieniami organów publicznych. Ewentualny brak modelowych wzorców dla konkretnego ryzyka na rynku niemieckim jest również uzasadniany brakiem zainteresowania ubezpieczycieli niektórymi obszarami rynku [GDV 2008, s. 11]. Równie mocno zagospodarowany przez modelowe wzorce jest rynek austriacki. Standardowe wzorce opracowane zostały w Austrii m.in. dla ubezpieczenia na życie, ubezpieczenia na życie z UFK, ubezpieczenia wypadkowego, ogniowego, utraty zysku, odpowiedzialności, ryzyka prawnego itd.⁷

Najwięcej modelowych wzorców powstaje jako efekt działań organizacji zrzeszających ubezpieczycieli (GDV – *Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft*, VVO – *Der Verband der Versicherungsunternehmen Österreichs*, LMA). Alternatywnie, autorem może być jedynie podgrupa ubezpieczycieli⁸. Inicjatywa i wykonawstwo w procesie opracowywania standardów mogą być również zlokalizowane po stronie popytowej rynku bezpośrednio (np. London Engineering Group [Lloyd's Market Association 2008, s. 5] bądź pośrednio – przez brokerów ubezpieczeniowych⁹.

Ostatnia z istotnych, praktycznych kwestii dotyczących bieżącego funkcjonowania modelowych wzorców związana jest z ich upublicznieniem. W zdecydowanej większości standardy te są dostępne na stronach internetowych autorów, tj. organizacji zrzeszających ubezpieczycieli (GDV, VVO) bez jakiegokolwiek bariery dostępu. Na rynku brytyjskim standardy przechowywane są w repozytorium administrowanym przez LMA i udostępniane bezpłatnie na wniosek zainteresowanego. LMA nie kontroluje dalej, jak modelowe wzorce są stosowane w praktyce. Standardowe klauzule ubezpieczeń lotniczych są publikowane w *Aircraft Blue Book* – bazie informacji rynku lotniczego lub poprzez strony internetowe Aviation Insurance Clauses Group (AICG) [Lloyd's Market Association 2008, s. 18].

Reasumując prawne i praktyczne uwarunkowania zastosowania pojęcia wzorcowych (modelowych) ogólnych warunków ubezpieczenia, należy wskazać trzy

⁷ <http://www.vvo.at/vvo/vvo.nsf/sysPages/musterbedingungen.html>.

⁸ Np. członkowie Pan-European Insurance Forum (PEIF), którzy w procesach konsultacyjnych KE opowiadają się zdecydowanie za współpracą w zakresie modelowych wzorców [PEIF 2008, s. 2].

⁹ Np. Marsh Group deklaruje swój udział w opracowywaniu standardowych warunków umów, jednak najczęściej ogranicza swoją aktywność do konstruowania jedynie pojedynczych klauzul [Marsh Group 2008, s. 1].

wyróżniki tego pojęcia. Po pierwsze, modelowe o.w.u. to wzorzec umowy¹⁰ ubezpieczenia przygotowany we współpracy horyzontalnej grupy interesariuszy. Grupa ta może mieć zróżnicowany skład, począwszy od samych zakładów ubezpieczeń, przez reprezentantów strony popytowej rynku ubezpieczeniowego, po inne instytucje tego rynku. Po drugie, wzorcowe ogólne warunki są dostępne dla wszystkich zainteresowanych, a korzystanie z nich nie jest w żaden sposób reglamentowane. Po trzecie natomiast, decyzja o stosowaniu modelowych o.w.u., a także zakres ich zastosowania (możliwość aplikacji jedynie wybranych klauzul) pozostają w gestii indywidualnych uczestników rynku (dobrowolność stosowania).

3. Korzyści z opracowania i stosowania modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia

Efekt synergii uzyskiwany w procesie kolegialnego przygotowywania modelowych wzorców umownych to podstawowa korzyść płynąca z ich zastosowania. Z jednej strony to udział wysokiej klasy specjalistów – którzy wyrażają interesy różnych grup uczestników rynku, reprezentują rozmaite specjalizacje (prawne, ekonomiczne), przeszli każdorazowo zindywidualizowaną ścieżkę nabywania doświadczenia w przedmiocie opracowywanych treści – gwarantuje wysoką jakość wzorców modelowych [Hellenic Association of Insurance Companies 2008, s. 4]. Z drugiej strony efekt synergii kosztowej pozwala na zaangażowanie odpowiednio zaawansowanych środków badawczych zarówno na etapie przygotowawczym modelu wzorca, jak i w trakcie jego eksploatacji (np. monitorowanie stopnia dostosowania wzorca do zmieniających się warunków prawnych), często znacznie przekraczających możliwości zasobowe jednego ubezpieczyciela. Realizacja efektów synergii kosztowej przynosi niekwestionowane korzyści zarówno samym ubezpieczycielom, jak i nabywcom ochrony ubezpieczeniowej (przy założeniu, że znaczna część kosztów ubezpieczyciela bezpośrednio lub pośrednio przerzucana jest na stronę popytową rynku) [Nürnberg Versicherung 2008, s. 3]. Już w tym miejscu warto podkreślić, że brak spełnienia warunku efektu synergii, jakim bez wątpienia jest odpowiednia dywersyfikacja konsultantów uczestniczących w procesie tworzenia wzorców, jest najczęstszą przyczyną zagrożeń związanych ze stosowaniem modelowych wzorców umownych. Niepożądane rezultaty wynikają *eo ipso* najczęściej z braku partycypacji niektórych grup interesariuszy w procesie tworzenia modelowych wzorców (w tym przede wszystkim klientów zakładów ubezpieczeń). W takim przypadku niżej wskazane korzyści nie zostaną osiągnięte.

Praktycy rynkowi są zdania, że do najważniejszych korzyści wynikających z tworzenia modelowych wzorców należy budowanie przejrzystej, czytelnej, ogólnodo-

¹⁰ Pojęcie „wzorzec umowy” jest w tekście używane zamiennie z określeniem „ogólne warunki umowy”. W polskiej literaturze prawniczej podkreśla się, że wzorce umów mogą występować pod wieloma nazwami, w tym ogólne warunki umów, regulaminy, formularze umów itp. W literaturze, ustawodawstwie i judykaturze zachodnioeuropejskiej najbardziej rozpowszechniony jest termin „ogólne warunki umów” [Radwański, Olejniczak 2005, s. 143].

stępnej matrycy produktu ubezpieczenia. Pozwala ona na precyzyjne rozdzielenie składowych wzorcowego produktu ubezpieczenia w zakresie przedmiotu ubezpieczenia, sum ubezpieczenia, składek, obowiązków stron umowy i zasad wypłaty odszkodowań. Efekt ten spełnia potrzeby większości uczestników rynku ubezpieczeń. Z jednej strony ubezpieczyciele wypracowują jednolitą interpretację potrzeb potencjalnych nabywców ochrony, a potem zaspokajają je w wybranym – wyraźnie wskazanym – zakresie. Z drugiej natomiast odbiorcy otrzymują – poprzez modułowy układ wzorcowych warunków – podstawy procesu zarządzania ich indywidualnym ryzykiem (uświadomienie i identyfikacja zakresu ich potrzeb) [ANIA 2008, s. 9-10], dzięki czemu kształtują stosunki ubezpieczenia w sposób odpowiadający ich rzeczywistym potrzebom (w szczególności unikają nieświadomego zjawiska nad- lub niedoubezpieczenia).

Matryca produktu ubezpieczenia dookreślona przez szczegółowe – kolegialnie opracowane – klauzule umowne stanowi bazę procesu panowania nad ryzykiem prawnym¹¹ dla obu stron umowy ubezpieczenia (z wyraźną jednak przewagą interesów ubezpieczycieli – por. część artykułu dotyczącą zagrożeń). W zakresie relacji z konsumentami zagadnienie to należy odnieść przede wszystkim do spełnienia prokonsumenckich wymogów stawianych regulacyjnie wobec projektowania ogólnych warunków ubezpieczeń. W stosunkach z przedsiębiorcami przyczyną realizacji ryzyka prawnego¹² może być nieintencjonalne objęcie ochroną ubezpieczeniową interesów, z którymi wiąże się obiektywnie bądź subiektywnie nieubezpieczalne ryzyko. Realizacja ryzyka prawnego u podmiotu konsumującego usługę ubezpieczenia może z kolei wynikać z niewłaściwego ukształtowania stosunków prawnych łączących go z ubezpieczycielem, co w szczególności może prowadzić do niekorzystnych rozstrzygnięć spraw spornych z zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela. Przejrzystość, skrupulatność, a także modułowy charakter wzorców o.w.u. zmniejszają prawdopodobieństwo realizacji tego ryzyka, pod warunkiem że sektor ubezpieczeń nie będzie nadużywał swojej dominującej pozycji w procesie kształtowania stosunków ubezpieczenia. Ewentualne zagrożenia wynikające z braku (analogicznej jak w przypadku konsumentów) ochrony przedsiębiorców (nabywców ochrony ubezpieczeniowej) niwelowane mogą być przez ogólną dostępność modeli wzorców umownych, dzięki czemu podlegają one zbiorowej kontroli ze strony nabywców (ich zrzeszeń, sektorów, gałęzi gospodarki). Kontrola taka jest zdecydowanie węż-

¹¹ Proces panowania nad ryzykiem jest traktowany w artykule jako składowa procesy zarządzania ryzykiem. Takie podejście jest uzasadnione przyjęciem definicji zarządzania ryzykiem, przez które rozumie się „proces, obejmujący całokształt działań podejmowanych przez podmiot w celu panowania nad ryzykiem, nastawionych na zapewnienie bezpieczeństwa działalności i osiągnięcia celów, przy zachowaniu optymalnego poziomu kosztu ryzyka” [Kuchlewska 2003, s. 70].

¹² Ryzyko prawne stanowi część ryzyka operacyjnego (ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, art. 249 § 7). Termin ten jak dotąd nie został zdefiniowany prawnie, a jego interpretację należy oprzeć na definicji ryzyka operacyjnego. To ostatnie, w świetle ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z 2015 r., oznacza możliwość poniesienia straty wynikającej z niewłaściwych lub błędnych procesów wewnętrznych, z działań personelu lub systemów albo ze zdarzeń zewnętrznych (art. 2 § 1 pkt 40). Wobec powyższego błędne sformułowanie treści ogólnych warunków, które może skutkować sporami prawnymi, jest przyczyną realizacji ryzyka prawnego.

sza w przypadku posługiwania się wieloma zindywidualizowanymi ogólnymi warunkami tworzonymi przez poszczególnych ubezpieczycieli. Uczestnicy rynku [Hellenic 2008, s. 3] spodziewają się również zmniejszenia liczby procesów sądowych, których przedmiotem jest oparty na modelowym wzorcu stosunek ubezpieczenia. Wynika to z ujednocionej – na skutek konsultacji przygotowawczych – interpretacji warunków umów. Pewność prawna przyspiesza tym samym likwidację szkód, obniża koszty prawne i zwiększa ekonomiczną przejrzystość działalności [Hellenic 2008, s. 3; GDV 2008, s. 34; Marsh Group 2008, s. 1; Nürnberg Versicherung 2008, s. 3; RSA 2008, s. 5].

Nie bez znaczenia dla ryzyka prawnego podmiotów stosunku ubezpieczenia są elastyczność i permanentny, szczelny (na skutek zaangażowania wielu podmiotów) monitoring modelowych warunków pod kątem: po pierwsze, zgodności treści klauzul umownych z prawem (np. dostosowanie do stale ewoluującego – na skutek odchodzenia od waszyngtońskiego paradygmatu rynków finansowych – prawa ochrony konsumenta), po drugie, spójności zakresu i rodzaju odpowiedzialności ubezpieczyciela z wymaganiami prawnymi czy gospodarczymi stawianymi klientom ubezpieczycieli. Szczególną doniosłość ma w tym obszarze systematyczne dostosowywanie (w granicach ubezpieczalności¹³) zakresu ochrony ubezpieczeniowej w produktach ubezpieczeń odpowiedzialności prawnej, w tym szczególnie w ubezpieczeniach odpowiedzialności środowiskowej. Ewolujący w ostatnich dekadach stosunek światowej polityki do problemów środowiska naturalnego znalazł odzwierciedlenie w licznych aktach prawnych wprowadzających czy modyfikujących zasady finansowej odpowiedzialności sprawców szkód środowiskowych za działania naprawcze lub też potencjalnych sprawców za czynności prewencyjne. Uwzględnienie regulacyjnej zmiany zakresu odpowiedzialności, branie pod uwagę krajowych partykularizmów (przy założeniu nierzadkiej transgranicznej mobilności szkody środowiskowej) jest niezbędne dla skuteczności produktów ubezpieczeń środowiskowych¹⁴.

Wśród reprezentantów sektora ubezpieczeń panuje zgodność co do istotności modeli o.w.u. dla pokrywania ryzyka nowego¹⁵. W takim przypadku wspomniane wyżej – a będące efektem konsensusu i synergii działania większej liczby podmiotów – cechy modeli, tj. przejrzystość, zrozumiałość, modułowość i ograniczanie ryzyka prawnego, nabierają – w związku z brakiem doświadczenia rynku – szczególnego znaczenia. Niezależnie od definicji prawnej ryzyko nowe w ujęciu gospodarczym należy rozumieć szeroko, wychodząc daleko poza ramy tych jego rodzajów, które

¹³ To jest po spełnieniu kryteriów obiektywnej i subiektywnej ubezpieczalności [Berliner 1982, [za:] *State involvement...* 2011, s. 4; Rejda, McNamara 2014, s. 40-43] oraz kryteriów dotyczących kwestii ubezpieczalności ryzyka środowiskowego [Faure 2001, s. 5-13; Ad-Hoc Industry 2009, s. 3 i nast.].

¹⁴ Skuteczności z punktu widzenia zarówno interesu ubezpieczonego, jak i interesu ogółu poszkodowanych (reprezentowanego przez państwo w regulacjach odpowiedzialności za szkodę).

¹⁵ Nowe rodzaje to: „rodzaje ryzyka, które w przeszłości nie istniały. Jednak w wyjątkowych okolicznościach za nowy rodzaj ryzyka można uznać takie ryzyko, w którego przypadku obiektywna analiza wskazała, że charakter tego ryzyka uległ tak znacznej zmianie, iż nie jest możliwe określenie z góry zdolności ubezpieczeniowej koniecznej dla ubezpieczenia od danego rodzaju ryzyka” (rozporządzenie Komisji UE nr 267/2010, pkt 16 preambuły).

dotychczas nie były w ogóle obejmowane ochroną ubezpieczeniową. W związku z powyższym znaczenia modelowych o.w.u. należy doszukiwać się również w przypadkach rozszerzania (np. na skutek ewolucji zakresu odpowiedzialności prawnej za szkody środowiskowe), poprawy czy substytucji dotychczas istniejącej ochrony, a także w sytuacjach braku czy niedostatecznego zakresu danych statystycznych i modeli prognostycznych niezbędnych do przygotowania oferty usług ubezpieczeniowych [ANIA 2008, s. 10].

Ubezpieczenia środowiskowe¹⁶ są produktem z historią liczącą kilkadziesiąt lat. Powstały w Stanach Zjednoczonych, gdzie najwcześniej wprowadzono regulacje odpowiedzialności za szkody środowiskowe. Z kolei usankcjonowanie w skali europejskiej zasad naprawy tych szkód nastąpiło dopiero w 2004 r. wraz z uchwaleniem dyrektywy ELD. Europejski ustawodawca uzupełnił obowiązujący w różnym zakresie w większości państw członkowskich reżim odpowiedzialności cywilnej o zasadę „zanieczyszczający płaci” w systemie odpowiedzialności administracyjnej. Ponadto zobowiązał sprawców szkód do podejmowania trzech grup działań: podstawowych, uzupełniających i kompensacyjnych, w celu przywrócenia środowisku warunków początkowych (załącznik II do dyrektywy ELD). Dodatkowo przewidział konieczność ponoszenia kosztów przedsięwzięć zapobiegawczych w przypadku zaistnienia bezpośredniego zagrożenia wystąpienia szkody wyrządzonej środowisku naturalnemu i obciążył finansową odpowiedzialnością za powyższą sytuację potencjalnego sprawcę. Stworzył *eo ipso* warunki do powstania nowych lub zmodyfikowanych produktów ubezpieczeniowych w obszarze ryzyka odpowiedzialności, które uprzednio było objęte ochroną jedynie częściowo (odpowiedzialność cywilna, przede wszystkim za wtórne szkody środowiskowe). Modelowe warunki ubezpieczeń stają się wobec powyższego uzasadnionym i akceptowanym przez zdecydowanie większą część interesariuszy środkiem rozwoju rynku ubezpieczeń [GDV 2008, s. 26; Thunnissen 2012, s. 650].

Oprócz atrybutu nowości ryzyko środowiskowe należy najczęściej do kategorii ryzyka dużego, przekraczającego pojemność ubezpieczeniową jednego ubezpieczyciela. W konsultacjach przeprowadzonych przez europejskiego ustawodawcę w procesie stanowienia prawa dotyczącego wyłączenia niektórych form współpracy w sektorze ubezpieczeń spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję pojawiły się głosy podkreślające znaczenie modelowych o.w.u. dla kształtowania zarówno porozumień koasekuracyjnych, jak i umów reasekuracji [Norton Rose LLP 2008, s. 3; QBE Insurance 2008, s. 2]. Standardowe klauzule umowne z jednej strony eliminują konieczność każdorazowego, indywidualnego negocjowania warunków kontraktu z partnerami koasekuracyjnymi, z drugiej strony dają reasekuratorowi wgląd w charakterystyki ubezpieczenia pierwotnego, które w następnej kolejności ma być przedmiotem umowy reasekuracji [Thunnissen 2012, s. 650]. Wobec powyższego usprawnienia dotyczące negocjacji elementów umownych należy uznać za atut kontraktów zawieranych w oparciu o modelowe wzorce umowne. Paradoksalnie dostęp-

¹⁶ Rozumiane szeroko: zarówno jako produkty *stand-alone*, jak i klauzule środowiskowe (ujmowane w umowie na podstawie oceny ryzyka środowiskowego).

ność standardowych klauzul – zdaniem ubezpieczycieli – zwiększa elastyczność ich samych w kształtowaniu zindywidualizowanych rozwiązań umownych w obszarach stanowiących niekluczowe elementy umów. Ciężar uwagi negocjatorów spoczywa bowiem w takiej sytuacji wyłącznie na istotnych – z punktu widzenia danego ubezpieczającego – aspektach ochrony, wobec względnie stałych i pewnych (m.in. prawnie) pozostałych klauzul [GDV 2008, s. 35; Lloyd's Market Association 2008, s. 5; RSA Insurance 2008, s. 3]. Taki tryb zawierania umów ubezpieczenia może obniżyć indywidualne koszty transakcyjne, a przez to przyczynia się do rozwoju i ekspansji produktów ubezpieczeniowych – w tym ubezpieczeń środowiskowych.

Analizę korzyści płynących ze stosowania modelowych wzorców z punktu widzenia indywidualnej relacji klient–ubezpieczyciel należy uzupełnić o aspekty ogólnorynkowe. Umieszczenie problematyki modelowych wzorców umownych w systemie prawa europejskiego sprzyja koncentracji na zagrożeniach wynikających z ich stosowania dla konkurencji na rynku ubezpieczeniowym. Wbrew powyższemu zdecydowana większość uczestników rynku wyraziła opinię odwrotną: modelowe wzorce umowne ich zdaniem zwiększają konkurencję na rynku, ponieważ likwidują bariery wejścia [Hellenic 2008, s. 4; MABISH 2008, s. 2; RSA Insurance 2008, s. 4; VVV 2008, s. 3], i zmniejszają asymetrię informacji między podmiotami stosunku ubezpieczenia [GDV 2008, s. 35; Marsh Group 2008, s. 1; Nürnberger Versicherung 2008, s. 4; RSA Insurance 2008, s. 6]. Brak barier wejścia na rynek jako warunek *sine qua non* doskonałej konkurencji jest szczególnie doceniany przez małych ubezpieczycieli (wejście na rynek produktu) czy podmioty zagraniczne. Na rynku ubezpieczeń środowiskowych ci pierwsi muszą pokonać przede wszystkim bariery zasobowe (*know-how*, kapitał ludzki, środki pieniężne), których niedobór ogranicza zdolność konstruowania indywidualnych produktów ubezpieczeń środowiskowych. Druga grupa podmiotów (ubezpieczyciele zagraniczni) stoi przed koniecznością konfrontacji swojego *know-how* wyniesionego z rynku macierzystego z partykularyzmami (przede wszystkim w zakresie prawnej odpowiedzialności środowiskowej) kraju goszczącego. Opracowanie standardowych wzorców może pomóc urzeczywistnić na rynku ubezpieczeń środowiskowych tezę profesora Łazowskiego [1998, s. 194], że monopol nie jest zagrożeniem dla rynku ubezpieczeniowego, ponieważ w jego obliczu pojawia się inicjatywa oddolna oparta na zasadzie wzajemności¹⁷. Rzeczywistość ubezpieczeniowa zdaje się zgoła kwestionować tę tezę, a rynek ubezpieczeń środowiskowych często jest bliższy modelowi oligopolu czy duopolu niż konkurencji doskonałej (w szczególności w krajach rozwijających dopiero sektor ubezpieczeniowy).

Obok barier wejścia również asymetria informacji jest przeszkodą w realizacji zasad konkurencji na rynku ubezpieczeń w ogóle, a w szczególności ubezpieczeń środowiskowych. W warunkach wolności tworzenia produktów ubezpieczeniowych wzorcowe o.w.u. jedynie predefiniują produkt ostateczny, pozostają jednak bazą za-

¹⁷ Dostępność modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia ułatwia pokonanie niektórych barier w rozwoju ubezpieczeń środowiskowych, poprzez co może przyczynić się do rozwoju idei wzajemności na rynku ubezpieczeń środowiskowych.

pewniającą transparentność rynkowej oferty. Wobec względnie wysokiego poziomu złożoności problematyki odpowiedzialności środowiskowej, modelowe wzorce zwiększają możliwość oceny i porównywania produktów ubezpieczeniowych przez nabywców. Efekt ten zwiększa mobilność klientów, tj. ich zdolność do zmiany ubezpieczyciela w badanym obszarze ryzyka. Powyższe stwierdzenie analizować trzeba nie tylko w wymiarze mentalnym, ale przede wszystkim ekonomicznym – zwiększenie transparentności oferty redukuje faktyczne i alternatywne koszty porównywania produktów. Modele wzorców stanowią również *benchmark* [Hellenic 2008, s. 3] dla podażowej strony rynku. Zauważyć należy, że w przypadku braku standardowego wzorca punktem odniesienia są niejednokrotnie o.w.u. przygotowane przez lidera danego rynku. Przy praktycznej niemożności zahamowania efektu naśladownictwa produktów ubezpieczeniowych (w szczególności wobec wymaganego prawem upubliczniania o.w.u.¹⁸) brak konsensualnie opracowanych modelowych wzorców może doprowadzić do sytuacji, w której o.w.u. indywidualnie przygotowane przez lidera rynku przejmie ich rolę. Co za tym idzie, przedmiotem naśladownictwa będą niezwyfikowane w grupie eksperckiej klauzule, które mogą nie oddawać złożoności ryzyka środowiskowego, ograniczać ochronę ubezpieczeniową jedynie do wybranych jego rodzajów i w konsekwencji wykorzystywać zjawisko asymetrii informacji na niekorzyść nabywcy produktu ubezpieczeniowego.

Na koniec prezentacji korzyści płynących ze stosowania modelowych wzorców w sektorze ubezpieczeń środowiskowych – tytułem podsumowania – podkreślić należy ich zróżnicowaną rolę w zależności od tego, jakie atrybuty ma ubezpieczyciel będący stroną umowy ubezpieczenia. Ubezpieczyciele mali są mniej skłonni do modyfikacji treści standardowych wzorców (problem zasobowy), a ich opracowanie oznacza dla nich być albo nie być na rynku określonego produktu. Dla towarzystw dużych, dobrze wyposażonych kapitałowo, z bogatym zapleczem *know-how* oraz dostępem do rynku reasekuracji modelowe warunki pozostają punktem wyjścia do negocjacji szczegółowych klauzul dostosowanych do konkretnych nabywców. Nie zmienia to jednak faktu, że także ci ubezpieczyciele oceniają wysoko przydatność standardowych klauzul zarówno dla rozwoju całego rynku, jak i dla realizacji ich partykularnych interesów ekonomicznych [Lloyd's Market Association 2008, s. 4-5].

4. Zagrożenia opracowania i stosowania modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia

Konsultacje przeprowadzone przez organy Unii Europejskiej dowiodły, że uczestnicy rynku ubezpieczeniowego – w zdecydowanej większości – nie obawiają się ograniczenia poziomu konkurencji [European Actuarial Consultative Group 2008, s. 1]. Przeciwnie, wielu wskazało (co omówiono powyżej), że warunki konkurencji mogą być pozytywnie wzmocnione dzięki modelowym wzorcom. Zauważono korzystny z punktu widzenia rozwoju rynku potencjalny spadek przewagi konkurencyjnej ubez-

¹⁸ Wymóg umieszczania o.w.u. na stronach internetowych zakładów ubezpieczeń został wprowadzony w art. 15 pkt 4 ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

pieczyteli dużych na rzecz towarzystw mniejszych [MABISH 2008, s. 2]. Powyższe zdaje się być potwierdzone przez zapis preambuły rozporządzenia Komisji (UE) nr 267/2010. Uzasadniając rezygnację z wyłączenia porozumień w zakresie modelowych wzorców spod zakazu porozumień ograniczających konkurencję, Komisja na pierwszym miejscu wymienia fakt, że nie są one właściwe jedynie dla sektora ubezpieczeniowego, a dopiero na drugim miejscu wskazuje, że mogą budzić określone obawy o naruszenie zasad konkurencji [Komisja Europejska 2009, pkt 2.2].

Głosy praktyki rynkowej przeciwne wyłączeniom grupowym w zakresie wzorców modelowych odnosiły się jednak jedynie pośrednio do kwestii poziomu konkurencji na rynku, a w pierwszej kolejności do zagadnienia ochrony siły negocjacyjnej i innych interesów nabywców produktu ubezpieczenia. Porozumienia w analizowanym zakresie stwarzają zagrożenie w postaci nadużyć po stronie kooperujących członków grupy – twórców wzorca. Zapewnienie dobrowolności w stosowaniu modeli wzorców i pełnej ich dostępności zarówno dla wszystkich przedstawicieli strony podaźowej, jak i popytowej nie jest wystarczające dla stłumienia narastającej asymetrii informacji [Altroconsumo 2008, s. 5]. Korzystne z punktu widzenia zakładów ubezpieczeń postanowienia modelowych wzorców z dużym prawdopodobieństwem będą akceptowane przez większość z nich, a sytuacja taka zmniejszy siłę negocjacyjną potencjalnych nabywców ubezpieczenia¹⁹. Co za tym idzie, klauzule naruszające interesy nabywców ochrony ubezpieczeniowej mogą stać się powszechnym rozwiązaniem rynkowym [VZBV 2008, s. 8-9; inaczej: RSA Insurance Group 2008, s. 4, 7], zwłaszcza wobec braku reżimów prawnych chroniących klienta, który nie jest konsumentem, a taka sytuacja jest regułą na rynku ubezpieczeń środowiskowych.

Sposobem na zneutralizowanie powyższych zagrożeń jest zaangażowanie w proces tworzenia wzorców umownych przedstawicieli strony popytowej rynku. W obszarach rynku, w których strona popytowa jest dobrze zdefiniowana i jednorodna, postulat powyższy nie nastęrcza większych kłopotów. Tak jest m.in. w ubezpieczeniu morskich i lotniczych. Dla przykładu, proces opracowania i rewizji tzw. Institute Cargo Clauses dla ubezpieczeń morskich przez London Joint Cargo Committee miał charakter trzyetapowy. W pierwszym stadium przeprowadzono konsultacje społeczne wśród właścicieli statków, armatorów i grup ekspertów, na bazie których powstały zręby projektu. Następnie w proces tworzenia klauzul zaangażowani zostali underwriterzy i likwidatorzy szkód. Dopiero wówczas powstał projekt konkretnych klauzul, który dalej – w etapie trzecim – był jeszcze konsultowany społecznie wśród potencjalnych odbiorców ochrony ubezpieczeniowej.

Zdecydowanie większa skala problemów konsultacyjnych powstaje w przypadku konstruowania warunków produktów, których nabywcy stanowią szeroki krąg niezrzeszonych podmiotów, reprezentujących różne branże i sektory gospodarki [Lloyd's

¹⁹ Sytuacja podobna była obserwowana na rynku włoskim, kiedy na skutek porozumienia zakładów ubezpieczeń w treści wzorcowych o.w.u. znalazły się powszechnie stosowane klauzule abuzywne. Ich eliminacja możliwa była po wprowadzeniu prokonsumenckich regulacji prawnych. Pamiętać jednak należy, że nabywcą ubezpieczeń środowiskowych jest zwykle nie konsument, a przedsiębiorca, który nie podlega rozszerzonej ochronie [Altroconsumo 2008, s. 5].

Market Association 2008, s. 5]. Taka właśnie sytuacja panuje na rynku ubezpieczeń środowiskowych. Szkodę środowiskową może wyrządzić praktycznie każdy podmiot²⁰, co za tym idzie zbudowanie reprezentacji strony popytowej produktów (z uwzględnieniem jej rozbudowanej struktury) pozostaje niemożliwe. Dominującą rolę ubezpieczycieli w tworzeniu modelowych wzorców można jednak zneutralizować i w tej sytuacji – angażując instytucje ochrony środowiska, ekspertów z zakresu prawa ochrony środowiska i ekonomii środowiska, których udział zwiększy prawdopodobieństwo należytego uwzględnienia głosu doktryny czy orzecznictwa sądowego dotyczącego ubezpieczeń środowiskowych.

Nie ulega wątpliwości, że modelowe wzorce umowne w ubezpieczeniach środowiskowych jako narzędzie realizacji postulatu art. 14 dyrektywy 2004/35/WE (o czym wyżej) będą najskuteczniej spełniały stawiane im cele, jeśli będą rozwijane wspólnie z innymi instrumentami finansowymi umożliwiającymi wywiązywanie się podmiotów odpowiedzialnych za szkody środowiskowe z ich zobowiązań [RSA Insurance Group 2008, s. 5]. Odpowiedni poziom konkurencji na rynku usług finansowych zobligowałaby ubezpieczycieli do konstruowania produktów ubezpieczeń wysokiej jakości, w szczególności nienaruszających interesów klientów. Niestety sytuacja w obszarze szkód środowiskowych nie gwarantuje spełnienia powyższego warunku. Sama dyrektywa w ust. 2 cytowanego artykułu – wśród produktów finansowych przeznaczonych do realizacji jej celów – wyraźnie wyróżnia ubezpieczenia. Nadto aktywność państw członkowskich, zwłaszcza tych dopiero rozwijających się (w tym Polski), w kreowaniu bodźców sprzyjających budowie rynku tych instrumentów jest niewielka. Alternatywne względem ubezpieczeń produkty finansowe są dostępne na rynku europejskim dla podmiotów dużych, z silnym zabezpieczeniem kapitałowym i zdolnością do przekraczania barier w dostępie do tego typu rynku [Lemkowska 2015, s. 62-64 i literatura tam cytowana].

5. Modelowe ogólne warunki ubezpieczeń środowiskowych w praktyce gospodarczej

Do niekwestionowanych pionierów wykorzystania modelowych o.w.u. należy rynek niemiecki. Na gruncie tradycji nadzoru materialnego (który obejmował nie tylko kontrolę sytuacji finansowej ubezpieczycieli, ale także weryfikację treści zawieranych przez nich kontraktów, w tym o.w.u.) wyrosła praktyka tworzenia modelowych wzorców dla różnych produktów ubezpieczeniowych. Nie jest zatem zaskoczeniem, że również w odpowiedzi na wezwanie art. 14 dyrektywy ELD rynek niemiecki odpowiedział przygotowaniem modelowych wzorców umownych.

Zrzeszenie ubezpieczycieli niemieckich (GDV – *Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft*) opracowało modelowe ogólne warunki dla dwóch typów ochrony ubezpieczeniowej w zakresie ryzyka środowiskowego: ochrona dołączona do produktu bazowego, jakim jest produkt ubezpieczenia odpowiedzialności

²⁰ Pojęcie szkody środowiskowej i jej podmiotowości por. [Lemkowska 2013, s. 59 i literatura tam cytowana].

cywilnej²¹, (*Umwelt – Basisversicherung*) oraz ochrona oferowana w samodzielnej produkcji ubezpieczenia środowiskowego (*Umwelt – Modellversicherung*)²². Jednocześnie oba typy ochrony mają charakter wyraźnie dwudzielny. Z jednej strony obejmują odpowiedzialność na gruncie prawa prywatnego, która obejmuje naprawę szkód osobowych i rzeczowych powstałych w związku z oddziaływaniem na środowisko [GDV 2009, 2010a, 2010b, 2015b], z drugiej odpowiedzialność powstała na gruncie prawa administracyjnego, która – w myśl zasady „zanieczyszczający płaci” – zobowiązuje sprawcę do naprawy szkód w elementach środowiska naturalnego, obejmujących gatunki chronione i siedliska przyrodnicze, wody oraz powierzchnię ziemi [GDV 2014b, 2015a]. Podkreślenia wymaga, że wszystkie modelowe o.w.u. opracowane przez GDV rozpoczynają się od stwierdzenia, że mamy do czynienia z „niewiążącym komunikatem zrzeczenia niemieckich ubezpieczycieli przeznaczonym do dobrowolnego stosowania”. Zastrzega się również na wstępie, że „postanowienia odbiegające od modelowych warunków są możliwe”. Takie zastrzeżenia umożliwiają akceptację modelowych ogólnych warunków z punktu widzenia prawa ochrony konkurencji i stanowią dla ubezpieczycieli zachętę do konstruowania produktów o odmiennej strukturze, a tym samym wzmacniają innowacyjność rynku.

Modelowe o.w.u. opracowywane przez GDV podlegają nieustannej ewolucji w celu zapewnienia jak największej ich przejrzystości i przydatności dla rynku ubezpieczeń. W 2014 r. dokonano restrukturyzacji wzorców umownych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej [GDV 2014c, s. 12]. Na uwagę zasługuje fakt, że od tego momentu w modelowych ogólnych warunkach odpowiedzialności cywilnej działalności gospodarczej i zawodowej przewidziano rozdział zatytułowany *Ryzyko środowiskowe (Umweltrisiko)*, w którym oprócz regulacji dotyczących środowiskowej odpowiedzialności cywilnej (która w treści wyżej wymienionych warunków była uwzględniana już wcześniej) wyróżniono – po raz pierwszy – odpowiedzialność środowiskową publicznoprawną (*Umweltschadensversicherung*)²³. Zabieg ten wydaje się podnosić znaczenie ryzyka środowiskowego w postrzeganiu potrzeby nabywania ochrony ubezpieczeniowej [GDV 2014a].

²¹ W ujęciu modelowym ochrona taka dołączana jest do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej przedsiębiorstw, ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej zawodowej lub ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej gospodarstw rolnych i leśnych.

²² Opis produktów dla dwóch typów ochrony realizowanych w praktyce przez zakłady ubezpieczeń [*Tarif, Allgemeine Haftpflichtversicherung...* 2014, s. 55]. Znamienny jest fakt, że modelowe ogólne warunki cywilnej odpowiedzialności środowiskowej każdorazowo odnoszą się do standardowych postanowień ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej (AHB – *Allgemeine Versicherungsbedingungen für die Haftpflichtversicherung*). W pierwszym przypadku (*Basisversicherung*) wyraźnie zaznaczają, że ochrona odpowiedzialności środowiskowej pozostaje w ramach ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, w drugim (*Modellversicherung*) wskazują, że wzorcowe ogólne warunki dla ryzyka środowiskowego są zależne od modelu ogólnych warunków odpowiedzialności cywilnej.

²³ Dotychczas ochrona w zakresie środowiskowej odpowiedzialności administracyjnej mogła być objęta umową ubezpieczenia odpowiedzialności podmiotów gospodarczych i działalności zawodowej, niemniej modelowe o.w.u. dla niej stanowiły odrębny dokument w stosunku do standardowego wzorca ubezpieczenia podstawowego.

Ryzyko środowiskowe – jako istotny element ryzyka odpowiedzialności – jest również identyfikowane w modelowych wzorcach na rynku austriackim. Zrzeszenie ubezpieczycieli austriackich (VVO – *Versicherungsverband Österreich*) ujmuje problematykę odpowiedzialności za szkody środowiskowe w kilku opracowaniach. Po pierwsze, integralnym elementem standardowego wzorca ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej [VVO 2012a] jest art. 6, który reguluje zakres ochrony ubezpieczeniowej za szkody rzeczowe powstałe na skutek negatywnego oddziaływania na środowisko. Artykuł ten, umiejscowiony w części ogólnej warunków ubezpieczenia, jest powoływany wielokrotnie w regulacjach szczegółowych dotyczących odpowiedzialności konkretnych grup ubezpieczonych, np. gospodarstw rolnych i leśnych, posiadaczy domów i gruntów, gmin. Szczegółowe warunki bądź to wskazują na automatyczne objęcie ochroną szkód rzeczowych wyrządzonych na skutek negatywnego oddziaływania na środowisko, bądź też wymagają wyraźnego wskazania tej ochrony w umowie ubezpieczenia (np. art. 21 – ubezpieczenie gmin).

Na uwagę zasługuje fakt regulacji wyłącznie odpowiedzialności za szkody rzeczowe, rozumiane jako uszkodzenie lub zniszczenie przedmiotów materialnych. W zakresie szkód spowodowanych oddziaływaniem na środowisko autorzy modelowych ogólnych warunków ubezpieczenia nie podjęli się regulacji odpowiedzialności za – wymienione we wstępie wzorca – szkody osobowe i inne majątkowe. Oczywiste jest, że nie oznacza to braku pokrycia takich szkód przez ubezpieczenia funkcjonujące na rynku austriackim. Jego warunki są jednak ustalane indywidualnie przez towarzystwa ubezpieczeniowe.

Podobnie jak zrzeszenie ubezpieczycieli niemieckich, austriackie VVO w odrębnym dokumencie opracowało model ochrony w zakresie odpowiedzialności publicznoprawnej za szkody środowiskowe [VVO 2012b]. Już we wstępie i pierwszym punkcie analizowanych warunków ich twórcy powołują się *explicite* na zakres odpowiedzialności wynikający z dyrektywy 2004/35/WE, wyraźnie zwracając uwagę na różnicę pomiędzy odpowiedzialnością prywatno- i publicznoprawną. Warty odnotowania jest również trzeci dokument autorstwa zrzeszenia austriackich ubezpieczycieli, którego celem jest regulacja odpowiedzialności za szkody powstałe za granicą na skutek transgranicznej migracji zanieczyszczeń oraz zagranicznej działalności przedsiębiorstw austriackich. Opracowanie to zostało przygotowane w czterech częściach. Podział wynika z konsekwentnie podkreślanej różnicy między odpowiedzialnością publiczno- i prywatnoprawną, a nadto z możliwego miejsca realizacji wypadku ubezpieczeniowego. Uwzględniono dwa scenariusze: zdarzenia (negatywne oddziaływania na środowisko) powstałe na terenie Austrii ze skutkami migrującymi na obszar krajów ościennych oraz wypadki spowodowane w związku z działaniem zagranicznych zakładów austriackich przedsiębiorstw i szkody powstałe za granicą na skutek ich działalności [VVO 2012c].

Powyżej zaprezentowana charakterystyka praktyki niemieckiej i austriackiej w stosowaniu modelowych wzorców dla ochrony ryzyka środowiskowego może budzić zastrzeżenia. W systemach (takich jak niemiecki), w których modelowe standardowe warunki są powszechne, powstaje zagrożenie w postaci braku przejrzystości mo-

deli. Ochrona ryzyka odpowiedzialności środowiskowej jest oferowana w różnych strukturach, regulowana wieloma dokumentami, których kształt i treść ewoluuje na skutek ciągłego procesu monitorowania rynku i modyfikowania koncepcji modelowej ochrony. Stan taki nie stanowi zagrożenia dla interesów ubezpieczycieli, którzy masowo zawierają umowy ubezpieczenia danego rodzaju, może być jednak trudny do opanowania dla strony popytowej rynku. Z tego powodu niewskazane jest rekomendowanie w warunkach innych państw członkowskich tak daleko idącej standaryzacji. Przydatne natomiast może okazać się przygotowanie modeli o.w.u. dla kluczowych rodzajów ryzyka, które ubezpieczyciele muszą dopiero „nauczyć się” obejmować ochroną. Dużo bliższy potrzebom rozwoju rynków ubezpieczeń środowiskowych jest względnie przejrzysty system austriacki. Zrzeszenie ubezpieczycieli austriackich wypunktowało najistotniejsze kwestie analizowanego zagadnienia: po pierwsze, wyraźnie utrwaliło podział na dwa reżimy prawne regulujące kwestię odpowiedzialności środowiskowej, po drugie, zwróciło uwagę na problem odpowiedzialności środowiskowej zagranicznych oddziałów przedsiębiorstw krajowych oraz na kwestię migracji zanieczyszczeń poza granice kraju.

6. Zakończenie

Na rynkach o bogatych tradycjach w zakresie tworzenia wzorcowych o.w.u., przygotowanie takich dokumentów dla ryzyka środowiskowego było naturalną odpowiedzią na wezwanie dyrektywy ELD. W efekcie rynki ubezpieczeń środowiskowych tych państw Unii Europejskiej są oceniane względnie dobrze [ACE 2011, s. 13]. Posiadanie modelowych wzorców nie jest jednak jedyną determinantą rozwoju rynku pokrycia ryzyka środowiskowego. Wiele państw członkowskich UE ewoluuje w dobrym kierunku i osiąga zadowalające rezultaty przy wykorzystaniu innych narzędzi wsparcia rynku. Wyzwaniem dla wspólnoty jest jednak wzmocnienie rozwoju rynków niezaawansowanych. Jest to zadanie o tyle trudne, że szkodę środowiskową może – w myśl regulacji prawnych – wyrządzić szeroki krąg podmiotów, a co za tym idzie, instrument budujący świadomość ubezpieczeniową (po stronie popytowej) i zdolność generowania podaży (po stronie ubezpieczycieli) powinien mieć odpowiednie spectrum działania²⁴.

System podobny do niemieckiego czy austriackiego może stanowić jedynie egzemplifikację radzenia sobie z problematycznymi obszarami ryzyka. Wysoki poziom

²⁴ Warty zauważenia jest fakt, że szkoda środowiskowa jest często wywoływana przez podmioty, których działalność nie jest uznawana jako stwarzająca ryzyko dla środowiska (załącznik III dyrektywy ELD). Raporty Komisji Europejskiej przytaczają przykłady szkód zrealizowanych w Polsce, wyrządzonych przez podmioty, które – ze względu na charakter działalności – cechują się względnie niskim poziomem świadomości środowiskowej. Wśród analiz instytucji europejskich znalazły się przypadki naruszenia naturalnego siedliska cietrzewia przez spółkę Sobiesław Zasada sp. z o.o. podczas budowy kolei gondolowej na Stóg Izerski czy też naruszenia siedliska jerzyka w Warszawie przez Konsorcjum Zarządców Nieruchomości Dexterus podczas modernizacji ciepłej budynków wielomieszkańczych, jak również stworzenia zagrożenia dla siedliska dzięciołów i muchołówek w Puszczy Piskiej przez inwestora budującego dom wypoczynkowy, biuro portowe i hangar dla łodzi nad Jeziorem Nidzkim [European Commission 2013a, s. 5; 2014, s. 46-47].

penetracji rynku w zakresie ryzyka odpowiedzialności środowiskowej w Niemczech [Insurance Europe 2013, s. 13] wskazuje jednak, że standardowe wzorce mogą być bardzo skuteczne w budowaniu warunków do jego ubezpieczenia. Niemniej treść i struktura modelowych wzorców powinna być każdorazowo dostosowana do warunkowań (prawnych, ekonomicznych i społecznych) konkretnego państwa. Standardowe ogólne warunki – podobnie jak w systemie niemieckim i austriackim – powinny traktować ryzyko odpowiedzialności środowiskowej kompleksowo, nie tylko w zakresie zharmonizowanym regulacyjnie przez Unię Europejską. Jednocześnie jednak – tam, gdzie doświadczenie rynków w korzystaniu z modelowych wzorców jest ograniczone – konieczne jest zapewnienie przejrzystej ich struktury, ułatwiającej korzystanie z nich dużej grupie interesariuszy. Jeśli wziąć pod uwagę fakt, że na większości rynków europejskich praktyka w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej jest dobrze rozwinięta, nie ma często podstaw do budowania wzorców ochrony ogólnej w ubezpieczeniach OC. Przydatne natomiast byłoby opracowanie konstrukcji klauzuli środowiskowej w przypadku odpowiedzialności prywatnoprawnej i spójne strukturalnie opracowanie wzorca ubezpieczenia odpowiedzialności o charakterze administracyjnym. Konieczne jest również – na wzór modelu austriackiego – wyraźne wyróżnienie odpowiedzialności za szkody powstałe za granicą. Tak skonstruowane modelowe o.w.u. mogą mieć jedynie charakter przejściowy i funkcjonować do momentu, w którym obie strony rynku (popytowa i podaźowa) nabędą wystarczających kompetencji do zarządzania omawianym ryzykiem w sposób zadowalający z punktu widzenia celów dyrektywy.

Na zakończenie przypomnieć należy, że opracowanie standardowych wzorców jest środkiem najmniej inwazyjnym w naturalne struktury rynku w porównaniu z innymi metodami wskazywanymi na wstępie artykułu. Wobec dotychczasowego braku odpowiedzi na postulat dyrektywy odnośnie do tworzenia warunków rozwoju instrumentów finansowych służących do zarządzania ryzykiem środowiskowym, a także ze względu na wcześniejsze spostrzeżenia dotyczące funkcjonalności modelowych wzorców wydaje się słuszne rekomendowanie opracowania tychże w wielu państwach członkowskich (w tym w Polsce).

Bibliografia

- ACE, 2011, *A Guide to Environmental Liability in Europe*, Strategic Risk, https://www2.chubb.com/Benelux-NL/_Assets/documents/strategic-risk-guide-to-environmental-liability-in-europe.pdf.
- Ad-Hoc Industry, 2009, *Financial Security and Insurance Aspects of the European Union Environmental Liability Directive*, White Paper, Ad-Hoc Industry Natural Resource Management Group, Brussels.
- ANIA, 2008, *Consultation paper on BER n. 358 dated February 27 2003 on the application of Article 81(3) of the Treaty to certain categories of agreements, decisions and concerted practices in the insurance sector*, European Commission – DG Competition, Comments by ANIA, the Italian Insurance Association, s. 9-10, www.europa.eu, (dostęp: 11.12.2015).

- Bell C., 2013, *Insurance Europe, Update on recent insurance for ELD developments*, 13th EC ELD national experts meeting, European Commission, Brussels.
- Bell C., 2014, *Insurance Europe examining the status of environmental liability insurance markets generally across the EU*, 14th ELD national experts meeting, European Commission, Brussels.
- Berliner B., 1982, *Limits of Insurability of Risks*, Prentice Hall, 1982, [za:] Swiss Re, *State involvement in insurance markets*, „Sigma” 2011, nr 3.
- European Commission, 2008, *Public Consultation on Insurance Block Exemption Regulation*, July 2008, Altroconsumo – Associazione Indipendente di Consumatori; ANIA Italian Insurance Association; European Actuarial Consultative Group; FNH Norwegian Financial Services Association; GDV German Insurance Association; Hellenic Association of Insurance; Lloyds Market Association; MABISH; Marsh Group; Norton Rose LLP; Nürnberg Versicherung Companies; PEIF Pan European Insurance Forum; QBE Insurance Europe; RSA Insurance Group; Verbarucherzentrale Bundesverband; VVV Dutch Association of Insurers; WKO Austrian Economic Federal Chamber, http://ec.europa.eu/competition/sectors/financial_services/ber_history_en.html, (dostęp: 21.01.2016).
- European Commission, 2013a, *Implementation challenges and obstacles of the Environmental Liability Directive (ELD)*, Final Report, European Commission – DG Environment.
- European Commission, 2013b, *Implementation challenges and obstacles of the Environmental Liability Directive*, Annex – Part B, European Commission – DG Environment.
- European Commission, 2014, *Experience gained in the application of ELD biodiversity damage*, European Commission, Final Report.
- European Commission, 2016, *REFIT Evaluation of the Environmental Liability Directive*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 121 final, European Commission, Brussels.
- Faure M., 2001, *Environmental damage insurance in theory and practice*, Paper prepared for The law and economics of environmental policy: a symposium, London, 5–7 September 2001.
- GDV, 2009, *Besondere Bedingungen und Risikobeschreibungen für die Versicherung der Haftpflicht wegen Schäden durch Umwelteinwirkung (Umwelthaftpflicht-Modell)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: September 2009).
- GDV, 2010a, *Besondere Bedingungen und Risikobeschreibungen für die Versicherung der Haftpflicht wegen Schäden durch Umwelteinwirkung land- und forstwirtschaftlicher Betriebe (Umwelthaftpflicht-Modell/Land- und Forstwirtschaft)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: Februar 2010).
- GDV, 2010b, *Besondere Bedingungen und Risikobeschreibungen für die Versicherung der Haftpflicht wegen Schäden durch Umwelteinwirkung im Rahmen der Betriebshaftpflichtversicherung für land- und forstwirtschaftliche Betriebe (Umwelthaftpflicht-Basisversicherung/Land- und Forstwirtschaft)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: Februar 2010).
- GDV, 2014a, *Allgemeine Versicherungsbedingungen für die Betriebs- und Berufshaftpflichtversicherung (AVB BHV)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: 25.08.2014).
- GDV, 2014b, *Allgemeine Versicherungsbedingungen für die Umweltschadensversicherung (USV)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: Februar 2014).

- GDV, 2014c, *Erläuterungen zur Strukturreform und zu den Allgemeinen Versicherungsbedingungen für die Betriebs- und Berufshaftpflichtversicherung (AVB BHV)*, Herausgegeben vom Gesamtverband der Deutschen, Versicherungswirtschaft e. V. (GDV) (Stand: August 2014).
- GDV, 2015a, *Allgemeine Versicherungsbedingungen für die Umweltschadens-Basisversicherung (USV-Basis)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: Januar 2015).
- GDV, 2015b, *Besondere Bedingungen und Risikobeschreibungen für die Versicherung der Haftpflicht wegen Schäden durch Umwelteinwirkung im Rahmen der Betriebs- und Berufshaftpflichtversicherung (Umwelthaftpflicht-Basisversicherung)*, Musterbedingungen des GDV (Stand: Januar 2015).
- Górski M., 2008, *Odpowiedzialność administracyjna w ochronie środowiska*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Gruber M., 2011, *Die Muster-Versicherungsbedingungen nach dem Wegfall der Gruppenfreistellung*, „Juristische Blätter”, Heft 8 (133. Jahrgang).
- Hufler C., 2013, *Permanent Representation of Austria to the EU Reporting requirement pursuant to Article 18(1) of the Environmental Liability Directive 2004/35/EC*, Brussels, <http://ec.europa.eu/environment/legal/liability/index.htm>, (dostęp: 14.01.2016).
- Insurance Europe, 2013, *Insurance Europe response to the European Commission's Green Paper on Insurance of Natural and Man-made Disasters*, Position Paper.
- Insurance Europe, 2014, *Survey of environmental liability insurance developments*, Briefing note.
- Iwko J., 2013, *Koszty jakości a wartość konsumencka usług ubezpieczeniowych*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, nr 2.
- Komisja Europejska, 2009, *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z funkcjonowania rozporządzenia Komisji (WE) nr 358/2003 w sprawie stosowania art. 81 ust. 3 Traktatu do niektórych kategorii porozumień, decyzji i praktyk uzgodnionych w sektorze ubezpieczeniowym*, Bruksela, 24.3.2009, KOM(2009) 138.
- Kuchlewska M., 2003, *Ubezpieczenie jako metoda finansowania ryzyka przedsiębiorstw*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
- Łazowski J., 1998, *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, LEX, Sopot.
- Lemkowska M., 2013, *Ubezpieczenia odpowiedzialności administracyjnej za szkody w środowisku – problemy prawne*, „Prawo Asekuracyjne”, nr 1.
- Lemkowska M., 2015, *Rola ubezpieczeń gospodarczych w indemnifikacji pierwotnych szkód środowiskowych*, „Ekonomia i Środowisko”, nr 2 (53).
- Lemkowska M., 2016, *Pojęcie szkody i odpowiedzialności prawnej jako podstawa kształtowania produktu ubezpieczenia środowiskowego*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska”, nr 2.
- Orlicka J., 2010, *Wyłączenia grupowe dla porozumień dotyczących standardowych warunków ubezpieczenia – stan obecny i postulaty de lege ferenda*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” nr 9 (2/2010).
- Orlicka J., Orlicki M., 2015, *Dopuszczalność współpracy ubezpieczycieli przy ustalaniu standardów ogólnych warunków ubezpieczenia*, [w:] Serwach M. (red.), *Konkurencja i konkurencyjność na rynku ubezpieczeniowym*, Fundacja Instytut Zarządzania Ryzykiem Społecznym, Warszawa.

- Orlicki M., 2011, *Kilka uwag o technice tworzenia ogólnych warunków ubezpieczenia*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, nr 1.
- Radwański Z., Olejniczak A., 2005, *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa.
- Rejda G.E., McNamara M.J., 2014, *Principles of Risk Management and Insurance*, Pearson Global Edition.
- State involvement in insurance markets*, 2011, „Sigma” 2011, nr 3.
- Tarif, Allgemeine Haftpflichtversicherung, Bayerischer Versicherungsverband – Versicherungsaktiengesellschaft*, Stand 01.07.2014, s. 55, <http://pathologen.kpa-gmbh.de/>, (dostęp: 21.01.2016).
- Thunissen R., 2012, *Die Beurteilung von Musterversicherungsbedingungen nach Europäischem Kartellrecht*, „Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft”, nr 101.
- VVO, 2012a, *Allgemeine und Ergänzende Allgemeine Bedingungen für die Haftpflichtversicherung (AHVB 2005* und EHVB 2005*)*, Version 2012, www.vvo.at, (dostęp: 25.01.2016).
- VVO, 2012b, *Besondere Bedingung Nr. 566, Umweltsanierungskostenversicherung (USKV)*, Version 2012, www.vvo.at, (dostęp: 25.01.2016).
- VVO, 2012c, *Besondere Bedingungen Nr 567, 568, 569, 570 – Umweltstörung/USKV – Auslands Klauseln*, www.vvo.at, (dostęp: 26.01.2016).

Standard general insurance conditions as an instrument supporting environmental liability insurance market

Abstract. Directive 2004/35/CE on environmental liability with regard to prevention and remedying of environmental damage obliges Member States to take measures to encourage the development of financial security instruments and markets with the aim of enabling operators to use financial guarantees to cover their responsibilities under the Directive. Some states decided to answer this call by introducing standard environmental insurance wording (Germany, Austria, Switzerland). The purpose of this article is to examine the rationale and threats of the development of the model insurance wordings on the European environmental insurance market and to check their appropriateness for environmental risks' cover. The author shows the meaning of model wording for market transparency, reduction of information asymmetry, facilitation of market entry, development of coinsurance and reinsurance market, as well as enhancement of market competition. The main dangers related to the standard policy wording can be removed through the prompt designed process of its preparation, in which representatives of all stakeholder's groups should be engaged. The author stated that environmental risks are especially predestined to prepare for them standard general conditions of insurance. These are new risks (in economic terms), with limited market cover and weak clients' perception.

Keywords: environmental insurance, model insurance wording.

JEL Codes: JEL G22, Q50, K21.